

MICHAŁ GŁUSZKOWSKI
Uniwersytet Mikołaja Kopernika

ROSYJSKI W KONTAKCIE — 65 LAT *LANGUAGES IN CONTACT* URIELA WEINREICHA

W 2018 roku upływa 65 lat od wydania *Languages in contact*¹ Uriela Weinreicha, pracy, która zapoczątkowała współczesne systematyczne badania dwujęzyczności i kontaktów językowych. Nie jest to bynajmniej rocznica wyłącznie historyczna, ponieważ książka doczekała się wielu wydań i przekładów, jest wciąż cytowana w opracowaniach na temat bilingwizmu², a w 2011 roku opublikowano jej pierwotną wersję – rozprawę doktorską Weinreicha obronioną na Uniwersytecie Columbia w 1951 roku³.

Zastanawiając się nad uniwersalizmem i ponadczasowym charakterem *Languages in contact*, nie sposób pominąć biografii autora. Uriel Weinreich urodził się w 1926 roku w Wilnie (zmarł w 1967 roku w Nowym Jorku). Na późniejsze zainteresowania badawcze twórcy nowoczesnej teorii badań kontaktów językowych musiało wpłynąć zarówno dorastanie na wielojęzycznych i wielokulturowych Kresach północno-wschodnich, a także wieloetniczne środowisko Nowego Jorku, dokąd w 1940 roku wyemigrował wraz z ojcem – Maxem Weinreichem, wybitym językoznawcą, badaczem języka jidysz i działaczem żydowskich organizacji społeczno-kulturalnych⁴.

¹ U. Weinreich, *Languages in contact. Findings and problems*, Linguistic Circle of New York, New York 1953.

² Zob. m.in. https://scholar.google.pl/scholar?cites=1752836950754054606&as_sdt=2005&scioldt=0,5&hl=pl (06.06.2018)

³ U. Weinreich, *Languages in Contact. French, German and Romansh in twentieth-century Switzerland*, (red. i koment. R. Kim, W. Labov), John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 2011.

⁴ Por. Y. Malkiel, M. I. Herzog, *Uriel Weinreich (1926–1967)*, „Language” 1967, nr 2(43), s. 605–610; M. Głuszkowski, *Socjologia w badaniach dwujęzyczności*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2013, s. 41.

Dzięki stałemu zanurzeniu w wielojęzycznym środowisku Uriel Weinreich dysponował naturalną bazą do stworzenia możliwie uniwersalnego modelu metodologicznego. Choć tematem badań prowadzonych w ramach przygotowania rozprawy doktorskiej była sytuacja językowa Szwajcarii, w *Languages in contact* znajdujemy liczne przykłady zjawisk zachodzących w innych krajach oraz odwołania do literatury dotyczącej kontaktów języków słowiańskich, ugrofińskich i in. W ten sposób opracowanie obfitowało w szczegóły, jak choćby w wypadku przykładów ilustrujących efekty wpływu fonetyki francuskiej na polszczyznę emigrantów w postaci zlewania się sybilantów ś, ź, ć z afrykatami š, ž, č⁵. Jednocześnie Weinreichowi udało się stworzyć scalający te szczegóły bardzo ogólny model badawczy, oparty na założeniu, że o ostatecznej postaci dwujęzyczności decyduje spłot czynników strukturalnych, czyli podobieństwa i różnice kontaktujących się ze sobą języków, oraz pozastrukturalnych, czyli społecznych i psychicznych warunkowań stymulujących lub hamujących powstawanie zmian fonetycznych, leksykalnych lub gramatycznych, co zapewniło jego książce ponadczasowy charakter.

Język rosyjski, a także sytuacja językowa Rosji i Związku Radzieckiego, to temat o ogromnym potencjale w świetle teorii badań kontaktów językowych Weinreicha. Rosyjski przekład *Languages in contact* autorstwa Jurija O. Żłuktienki ukazał się w 1979 roku⁶, ale o szerszym zainteresowaniu problemami bilingwizmu w ZSRR można mówić już wcześniej, o czym świadczą liczne artykuły i opracowania zbiorowe. Co ciekawe, jedna z pierwszych i zarazem najważniejszych publikacji w radzieckiej lingwistyce kontaktu sama w sobie stanowi przykład funkcjonowania wielojęzycznego społeczeństwa, ponieważ została napisana nie po rosyjsku, lecz po ukraińsku. Była to monografia Żłuktienki o tytule bardzo podobnym do książki Weinreicha — *Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики*. Radziecki językoznawca podjął próbę podsumowania ówczesnej teorii badań dwujęzyczności, ale nie ograniczył się do zrelacjonowania najważniejszych założeń Uriela Weinreicha, Einara Haugena, Maurice'a Swadesha, Jamesa Soffietiego, Wenera F. Leopolda i innych badaczy, ponieważ odniósł się też do osiągnięć teoretycznych autorów ze Związku Radzieckiego

⁵ U. Weinreich, *Languages in contact. Findings and problems*, Mouton, The Hague 1963, s. 104.

⁶ У. Вайнрайх, *Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования*, przeł. Ю. Жлуктенко, Вища школа, Киев 1979.

i zawarł w swojej pracy przykłady odnoszące się do tamtejszych kontaktów językowych⁷.

Nie ulega wątpliwości, że na rozwój badań dwujęzyczności w ZSRR wpłynęły koncepcje zachodnich pionierów lingwistyki kontaktu. W znacznej mierze przyczyniła się do tego wydawana w latach 1960–1989 seria „Новое в лингвистике”⁸, w której ukazywały się zbiory przekładanych na język rosyjski artykułów m.in. Uriela Weinreicha, Einara Haugena, Andrée Tabouret-Keller czy Jana Havelki, a towarzyszyły im publikacje radzieckich autorów.

W Rosji i ZSRR sytuacja kontaktu językowego ma długą historię. Jej charakterystyczną cechą, odróżniającą dwujęzyczność radziecką i post-radziecką od amerykańskiej, jest jej geneza: Rosja stała się terenem kontaktów językowych w głównej mierze nie za sprawą migracji, lecz w wyniku wielowiekowej ekspansji terytorialnej. Przedstawiciele poszczególnych narodów tworzących Imperium Rosyjskie, a później Związek Radziecki, żyli na swoich rdzennych ziemiach w ramach jednego wielokulturowego i wielojęzycznego organizmu państwowego⁹. W ZSRR oraz na obszarze postsowieckim dochodzi oczywiście do przemieszania różnojęzycznych narodowości, ale i tu uwarunkowania historyczne i geopolityczne nie pozwalają na dokonywanie prostych porównań z bilingwizmem w krajach zachodnich. Ukazanie socjolingwistycznej specyfiki języka rosyjskiego w sytuacji kontaktu w świetle metodologii Uriela Weinreicha było głównym celem autorów artykułów zamieszczonych w niniejszym tomie. W poszczególnych tekstach rosyjski ukazany jest w kontaktach w wymiarze diachronicznym, gdzie należy zwrócić uwagę nie tylko na wielowiekowy układ dyglosyjny z językiem cerkiewnosłowiańskim, ale również na wzajemne oddziaływanie z językami o różnym stopniu pokrewieństwa zarówno na terenie Rosji i ZSRR, jak i w diasporze. W ten sposób analizie zostały poddane kontakty ruszczyzny z językami bałtyckimi, słowiańskimi, germańskimi, turkijskimi, ugrofińskimi i eskimo-aleuckimi. Rosyjski ukazywany był zarówno jako język zapożyczający, jak i jako źródło wpływów.

W celu przedstawienia możliwie różnorodnego obrazu kontaktów języka rosyjskiego zaprosiliśmy do współpracy badaczy reprezentują-

⁷ Ю. Жлуктенко, *Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики*, Видавництво Київського університету, Київ 1966.

⁸ W 1978 roku od VIII tomu tytuł serii uległ zmianie na *Новое в зарубежной лингвистике*.

⁹ M. Głuszkowski, *Sociologia...*, s. 183.

cych różne szkoły i nurty językoznawstwa, dzięki czemu studiom z zakresu językoznawstwa historycznego lub strukturalistycznym analizom poszczególnych poziomów języka towarzyszą relacje z badaniami terenowymi i refleksje na temat polityki językowej. Takie podejście jest zgodne z paradygmatem metodologicznym pracy Weinreicha, który tworząc swoją teorię, obficie korzystał z dorobku innych niż językoznawstwo dyscyplin społeczno-humanistycznych: socjologii, psychologii, historii społecznej, antropologii, politologii¹⁰.

Ze względu na wielowymiarowość dwujęzyczności z udziałem języka rosyjskiego, zarówno w układach dwu- jak i wielojęzycznych, trudno o przedstawienie kompletnego obrazu funkcjonowania ruszczyzny w kraju i za granicą w sytuacji kontaktu. Mamy jednak nadzieję, że zamieszczone w tomie artykuły przynajmniej częściowo wypełniły to zadanie i będą stanowiły inspirację do dalszych badań w tym zakresie.

Михал Глушковски

РУССКИЙ В КОНТАКТЕ

— 65 ЛЕТ ЯЗЫКОВЫХ КОНТАКТОВ УРИЭЛЯ ВАЙНРАЙХА

Резюме

В 2018 г. истекает 65 лет с момента издания труда Урьеля Вайнрайха *Languages in contact*, положившего начало для современных систематических исследований двуязычия и языковых контактов. Книга Вайнрайха была переведена на русский Юрием А. Жлуктенко в 1979 г. (под загл. *Языковые контакты*), но о массовом интересе к проблемам билингвизма в СССР можно говорить намного раньше. Настоящий текст представляет собой краткое введение в проблематику исследований русского языка в контакте, как в диахроническом, так и синхроническом аспекте данного явления, в России и за рубежом, с языками, принадлежащими к разным семействам.

¹⁰ M. Głuszkowski, *Socjologizm teorii badań dwujęzyczności Uriela Weinreicha*, „Roczniki Historii Socjologii” 2011, nr 1, s. 101–117.

ROSYJSKI W KONTAKCIE...

Michał Głuszkowski

RUSSIAN IN CONTACT – ON THE 65TH ANNIVERSARY
OF URIEL WEINREICH'S *LANGUAGES IN CONTACT*

Summary

2018 is the 65th anniversary of the original publication of Uriel Weinreich's *Languages in Contact*, which gave rise to contemporary systematic research on bilingualism and language contact. The Russian translation (by Yury Zhluktenko) was published in 1979 but a broader interest in the problems of bilingualism in the former USSR was observed even earlier. The text is a concise introduction into the question of research on Russian language in contact in its diachronic and synchronic aspect, in Russia and abroad, with languages from various groups.